

Економіко-математичні методи і моделі прогнозування

Соколик М.П., канд. екон. наук,
Півень М.П.

Інститут економіки та прогнозування НАН України

КОРОТКОСТРОКОВИЙ ПРОГНОЗ НАДХОДЖЕНЬ ІЗ ПРИБУТКОВОГО ПОДАТКУ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Запропоновано метод для короткострокового прогнозування податкових надходжень із прибуткового податку громадян, що очікуються при підвищенні середньомісячної заробітної плати зайнятим у економіці та бюджетній сфері у 2005–2006 рр. внаслідок поступового наближення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму. Метод апробовано за здійснюваними у 2005–2006 рр. варіантами зміни мінімальної заробітної плати. Наведено прогнозні оцінки таких податкових надходжень у 2006 р. згідно з попередніми намірами щодо величини мінімальної заробітної плати та Законом України "Про Державний бюджет на 2006 рік", сформульовано припущення, умови та ризики реалізації прогнозів.

Проблеми удосконалення податкової та бюджетної політики досліджено в працях Азарова М.Я., Василика О.Д., Гейця В.М., Даниленка А.І., Данилова О.Д., Єфіменко Т.І., Кравченка В.І., Луніної І.О., Мельника П.В., Соколовської А.М., Тарангул Л.Л., Федосова В.М., Шаблістої Л.М., Чугунова І.Я., та ін. Однак в їх наукових дослідженнях достатньо не опрацьовано питання, що стосуються оцінки короткострокових заходів, здійснюваних у оподаткуванні доходів фізичних осіб, пов'язаних зі змінами у діючому законодавстві шкали оподаткування у 2004 р. і величини податкової соціальної пільги при сплаті прибуткового податку громадянами. Актуальність цих питань у оподаткуванні доходів фізичних осіб обумовлена: *по-перше*, необхідністю підвищити частку податкових надходжень із прибуткового податку громадян у структурі доходів Зведеного бюджету України внаслідок низької їх частки: 5,1% ВВП у 2003 р., 3,8% у 2004 р. і 4,1% у 2005 р.; *по-друге*, оскільки вони є основним джерелом фінансування місцевих бюджетів, їх роль повинна зростати при проведенні адміністративної реформи та активізації місцевого самоврядування внаслідок посилення значення цього податку у формуванні коштів місцевих бюджетів і при застосуванні нових видів оподаткування (заощаджень, майна громадян тощо) [1–4].

Прибутковий податок осіб із заробітної плати працівників у перехідний період у 2004–2006 рр. сплачувався за ставкою 13%, у 2007 р. застосовуватиметься ставка 15% поточного доходу згідно з п. 7.1 Закону України від 22.05.2003 р. № 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб". Якщо у 2001–2003 рр. застосовувалася б плоска ставка оподаткування на рівні 13%, то, за нашими оцінками, виконаними на основі даних про розподіл працівників за

рівнем нарахованої заробітної плати у 2001–2003 рр., ця зміна в оподаткуванні привела б до зменшення податкових надходжень із заробітної плати працівників у середньому на 30% порівняно з тими податковими надходженнями, що очікувалися, якщо б залишалася попередня диференційована шкала оподаткування. Від запровадження плоскої ставки оподаткування більшою мірою виграли б високооплачувані працівники (їх податкові надходження знизилися б на 36%), меншою мірою – працівники, заробітна плата яких нижча від прожиткового мінімуму (їх податкові надходження знизилися б на 18%), а найменше – працівники, заробітна плата яких нижча від мінімальної (відповідно – на 16%). Щоб зберегти попередню частку податкових надходжень із прибуткового податку громадян у структурі доходів бюджету України у 2004 р., середньомісячну заробітну плату працівникам необхідно було б підвищити у цей час, як мінімум, на 20–30% (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка прибуткового податку із заробітної плати працівників за плоскою ставкою оподаткування порівняно з податком за фактично діючою у 2000–2003 рр., %

	2000	2001	2002	2003	У середньому за рік
Прибутковий податок порівняно з фактично сплаченим	79,9	73,0	59,8	64,9	69,4
Прибутковий податок, сплачений працівниками, заробітна плата яких: менша мінімальної заробітної плати	88,8	92,9	79,8	74,3	84,0
менша прожиткового мінімуму	96,7	89,1	75,4	68,4	82,4
вища за прожитковий мінімум	70,6	66,7	53,9	64,0	63,8

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держкомстату України про розподіл працівників за рівнем заробітної плати за грудень 2000–2003 рр.

Внаслідок введення у 2004 р. плоскої ставки оподаткування доходів громадян ці податкові надходження до бюджету у 2004 р. збереглися майже на рівні 2003 р. і становили 13,2 млрд грн. Водночас, як показують наші оцінки, необхідно ставити питання про відміну сплати податкового податку для працівників, заробітна плата яких менша або дорівнює мінімальній (чисельність останніх незначна – всього 11–16% від загальної у 2000–2003 рр., а частка сплачених ними податків за плоскою ставкою оподаткування за цей період становила б 4–5% всіх сплачених податків). Аналогічна ситуація мала місце й у 2004 р.: частка податків від їх сплати низькооплачуваними працівниками, заробітна плата яких менша від прожиткового мінімуму, знижувалася; середньо- і високооплачуваними – зростала (табл. 2).

За діючим законодавством при сплаті прибуткового податку для окремих категорій працівників передбачено податкову соціальну пільгу, що відбувається у формі повного або часткового звільнення платника цього податку від його сплати з метою полегшення податкового тягаря [5].

Внаслідок існування податкової соціальної пільги для низькооплачуваних працівників змінюється загальна фактична середня ставка оподаткування доходів фізичних осіб. Вона при прибутковому оподаткуванні заробітної плати працівників по економіці в цілому дорівнювала 12,3% у 2004 р., у бюджетній

Таблиця 2

Оцінка прибуткового податку із заробітної плати працівників
за плоскою ставкою оподаткування у 2000–2004 рр., %

Рік	Усього податків	Обсяг податків, сплачених працівниками, заробітна плата яких*:		
		менша від МЗП	менша від ПМ	вища за ПМ
2000	100	4,4	42,8	57,2
2001	100	3,1	34,0	66,0
2002	100	4,7	34,4	65,6
2003	100	4,6	22,0	78,0
2004	100	4,4	15,5	84,6

* МЗП – мінімальна заробітна плата; ПМ – прожитковий мінімум.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держкомстату України про розподіл працівників за рівнем заробітної плати за грудень 2000–2004 рр.

сфері вона була нижчою – 11,8%, у державному управлінні – 12,5%, в освіті, охороні здоров'я та сфері колективних послуг – 11,3–11,8%. Причиною фактично нижчої ставки оподаткування заробітної плати працівників бюджетної сфери порівняно із такою по економіці в цілому стала нижча середньомісячна заробітна плата працівників бюджетної сфери і застосування податкової соціальної пільги для більшої кількості працівників із низькими доходами при оподаткуванні доходів фізичних осіб. Наші оцінки показують, що для працівників бюджетної сфери, середньомісячна заробітна плата яких менша від мінімальної заробітної плати, середня ставка прибуткового оподаткування у 2004 р. знаходилася в межах 9,0–9,4%; якщо їх заробітна плата вища за мінімальну і нижча за прожитковий мінімум, вона дорівнювала 10,7–11%; для тих працівників, середньомісячна заробітна плата яких більша за один прожитковий мінімум і менша від двох прожиткових мінімумів – 11,9–12,2%, і тільки для решти високооплачуваних працівників дорівнювала 13% (табл. 3).

Таблиця 3

Зміна ставки оподаткування на доходи працівників залежно
від середньомісячної заробітної плати та соціальних стандартів
у грудні 2004 р., фактична ставка оподаткування, %

	Фактична середня ставка податку	у тому числі для працівників, середньомісячна заробітна плата яких*:			
		менша МЗП	більша МЗП і менша ПМ	більша ПМ і менша 2-х ПМ	більша 2-х ПМ
Економіка, всього	12,3	9,3	10,9	12,2	13,0
Бюджетна сфера, всього	11,8	9,1	10,9	11,9	13,0
З них:					
державне управління	12,5	9,4	10,7	12,2	13,0
освіта	11,8	9,0	11,0	12,0	13,0
охорона здоров'я та соціальна допомога	11,3	9,0	10,8	11,7	13,0
колективні, громадські та особисті послуги	11,7	9,3	11,0	11,9	13,0

* МЗП – мінімальна заробітна плата, ПМ – прожитковий мінімум.

Джерело: розраховано авторами на основі даних Держкомстату України про розподіл працівників за рівнем заробітної плати за грудень 2004 рр.

Зміни у нормативно-правовому законодавстві щодо величини податкової соціальної пільги у 2006 р. Згідно з п. 6.1.1 Закону України від 22.05.2003 р. № 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб" розмір податкової соціальної пільги для платника податку встановлено на рівні однієї мінімальної заробітної плати, визначеної на 1 січня звітного податкового року. Ця податкова пільга застосовується лише до доходу працівника, розмір якого не перевищує суми місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, що установлений на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн. Тобто працівник, який одержує заробітну плату в зазначених межах, має право на застосування податкової соціальної пільги в розмірі мінімальної заробітної плати, але у перехідний період у 2004–2006 рр. ця пільга повинна застосовуватися не в повному обсязі. У 2004 р. вона становила тільки 30%, 2005 р. – 50%, 2006 р. – повинна б становити 80% мінімальної заробітної плати. Застосування пільги в оподаткуванні у розмірі 100% мінімальної заробітної плати згідно з Законом "Про податок з доходів фізичних осіб" передбачалося тільки з 2007 р. [6–10].

Законом України від 07.07.2005 р. № 2771-IV "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законів України" цю норму викладено в новій редакції. З 01.01.2006 р. і в наступні роки податкова соціальна пільга дорівнюватиме 50% мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного податкового року. Розміри податкової соціальної пільги, що установлені на перехідний період і визначені у п. 22.4 ст. 22 Закону від 22.05.2003 р. № 889-IV, у 2006 р. відмінено і з 01.01.2006 р. абзац 4 цього пункту виключено згідно із Законом від 07.07.2005 р. № 2771-IV. Надалі податкова соціальна пільга при сплаті податку з доходів фізичних осіб дорівнюватиме 50% мінімальної заробітної плати і застосування її суперечить як принципу стабільності податкового законодавства, так і принципу соціальної справедливості щодо стягнення прибуткового податку з доходів низькооплачуваних працівників (табл. 4).

Таблиця 4

Розмір податкової соціальної пільги

Рік	Мінімальна заробітна плата, грн	Розмір пільги на перехідний період, %	Податкова соціальна пільга, грн:			Граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги, грн., п. 6.5.1
			100% для будь-якого платника податку	150% для осіб, визначених у п. 6.1.2	200% для осіб, визначених у п. 6.1.3	
2004	205	30	61,5	92,3	123,0	540,0
2005	262	50	131,0	196,5	262,0	630,0
2006	350	50	175,0	262,5	350,0	680,0
<i>За попередніми намірами про надання податкової соціальної пільги (сценарій I):</i>						
2006	350	80	280,0	420,0	560,0	680,0

Джерело: Закон України від 22.05.2003 р. № 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб" і Закон України від 07.07.2005 р. № 2771-IV "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законів України" // Законодавча база Ліга. – www.liga.net.

На нашу думку, одна із причин, що спонукала до зміни й практично до зменшення величини податкової соціальної пільги для низькооплачуваних

працівників, полягала у зміні підходу щодо забезпечення мінімальної заробітної плати. У Законі України від 18.11.2004 р. № 2190-IV "Про внесення змін до деяких законодавчих актів", що набрав чинності з 01.01.2006 р., встановлено, що формування тарифної сітки (схеми посадових окладів) здійснюється на основі тарифної ставки першого розряду в розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень. Тобто, починаючи з 01.01.2006 р., до мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати, а сама мінімальна заробітна плата забезпечується лише тарифною частиною заробітної плати. До 01.01.2006 р. мінімальна заробітна плата забезпечувалася усіма елементами заробітної плати працівника (оплата за посадовим окладом, доплати, надбавки, премії). Такий підхід означає підвищення середньомісячної заробітної плати всіх працівників, тому в оцінках допускаємо, що відповідні доплати зростають пропорційно зростанню основної заробітної плати (посадового окладу).

Ці зміни в законодавстві також впливають на доходи фізичних осіб окремих категорій, яким надається податкова соціальна пільга в розмірі 150 і 200% від мінімальної заробітної плати: вона була б значно вищою порівняно з фактично наданою у 2006 р.

Податкова соціальна пільга у розмірі 150% від мінімальної заробітної плати надається переважно батькам залежно від отриманого ними доходу та кількості дітей. Згідно з п. 6.1.2 Закону "Про податок з доходів фізичних осіб" вона надається самотнім матерям (батькам) або опікунам, особам, які утримують дитину-інваліда I або II групи, особам, які мають 3-х чи більше дітей у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років; вдівцям (вдовам); особам, віднесених до категорії 1 або 2, постраждалих унаслідок Чорнобильської катастрофи, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії Верховної Ради УРСР за участь у ліквідації її наслідків; учням, студентам, аспірантам, ординаторам, ад'юнктам, військовослужбовцям строкової служби; інвалідам I або II групи, у тому числі з дитинства; особам, яким присуджено довічну стипендію як громадянам, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів.

Встановлена податкова соціальна пільга для батьків, які мають дітей віком до 18 років, застосовується для них при більшому граничному розмірі доходу, що розраховується кратно кількості дітей, на яких надається податкова соціальна пільга як на самого працівника, так і на кількість дітей.

Податкова соціальна пільга у розмірі 200% від мінімальної заробітної плати згідно з п. 6.1.2 Закону "Про податок з доходів фізичних осіб" надається особам, які є: Героями України, Героями Радянського Союзу або повними кавалерами Ордена Слави або Трудової Слави; учасниками бойових дій під час Другої світової війни або особами, які працювали у тилу і мають відповідні державні відзнаки; колишніми в'язнями концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання або особами, визнаними репресованими чи реабілітованими; особами, яких було насильно вивезено з території колишнього СРСР під час Другої світової війни на територію інших держав, що перебували у стані війни з СРСР або були окуповані Німеччиною та її союзниками; особами, які перебували на блокадній території колишнього Ленінграда.

Податкова соціальна пільга застосовується не до всіх доходів громадянина, а тільки до заробітної плати, що нараховується за місцем її надання.

Вона не застосовується до доходів від здійснення підприємницької діяльності, а також іншої незалежної підприємницької діяльності (згідно з п. 6.3.3, абзацу "е" Закону "Про податок з доходів фізичних осіб").

Працівник може відмовитися від застосування податкової соціальної пільги за основним місцем роботи та подати заяву про застосування її за іншим місцем роботи, де щомісячний розмір доходу не перевищує установленної межі.

Мета дослідження полягала в тому, щоб запропонувати метод короткострокового прогнозування податкових надходжень із прибуткового податку громадян на поточний рік, дослідити та оцінити вплив змін у діючому законодавстві щодо надання податкової соціальної пільги на їх обсяг у 2006 р., у тому числі прибуткового податку із заробітної плати зайнятих окремими видами діяльності, у взаємозв'язку з відповідними змінами величини мінімальної заробітної плати, обґрунтувати перспективні напрями реформування податку з доходів фізичних осіб.

Інформаційна база для оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян на 2006 р. Наші оцінки таких податкових надходжень із доходів фізичних осіб на 2005–2006 рр. базуються на прогнозах середньомісячної заробітної плати, виконаних на даних розподілу працівників за рівнем заробітної плати, які працювали не менше 50% робочого часу у грудні 2004 р. і березні 2005 р. (відповідно, максимальна і мінімальна оцінки), при умові, що при зміні мінімальної заробітної плати розподіл працівників за рівнем нарахованої заробітної плати пропорційно існуючому зміщується на коефіцієнт зростання мінімальної заробітної плати. Враховуючи, що оцінки середньомісячної заробітної плати, податкових надходжень із прибуткового податку громадян на 2005–2006 рр. на основі даних розподілу працівників за березень 2005 р. мали нижчі значення порівняно з такими, що базуються на даних за грудень 2004 р., то допускаємо, що розраховані нами на цій інформаційній базі прогнозні значення середньомісячної заробітної плати і податкових надходжень на 2006 р. є, відповідно, максимальною та мінімальною оцінками.

Метод оцінки. Для оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян при підвищенні заробітної плати зайнятим внаслідок зростання мінімальної заробітної плати та поступового її наближення до прожиткового мінімуму використано розподіл кількості працівників (K) за розміром заробітної плати (Wg) за видами економічної діяльності (j) й по економіці в цілому за базовий рік t_0 . Позначимо його функцією:

$$K_j = F_j(Wg_1, Wg_2, \dots, Wg_i, \dots, Wg_n).$$

Величина заробітної плати Wg_i у кожному інтервалі (i) розподілу задається нерівністю із нижньою та верхньою границями:

$$\underline{Wg}_{i-1} \leq Wg_i \leq \overline{Wg}_{i+1},$$

де нижня границя заробітної плати заданого інтервалу співпадає з верхньою границею інтервалу, що йому передує, а верхня границя – із нижньою границею інтервалу, що слідує за ним. Допускаємо, що середня заробітна плата Wg_i , яку необхідно підвищити в заданому інтервалі розподілу, дорівнює середній: $(Wg_{(i-1)} + Wg_{(i+1)})/2$. Якщо мінімальна заробітна плата зростає з коефі-

цієнтом α , то відповідно зростає й заробітна плата працівника у заданому інтервалі: $\alpha(Wg_{(i-1)} + Wg_{(i+1)})/2$. Якщо така величина заробітної плати зберігалася б упродовж року, то очікуваний прибутковий податок PN_j від заробітної плати працівників, зайнятих певним видом діяльності, дорівнювали б:

$$PN_{jr} = 12 \sum_i 0,13K_i [\alpha_r (Wg_{j(i-1)} + Wg_{j(i+1)})/2 - SN_i - SP_i] + 12 \sum_i 0,13K_i [\alpha_r (Wg_{j(i-1)} + Wg_{j(i+1)})/2 - SN_i],$$

де SN – соціальні нарахування, SP – податкова соціальна пільга; перший доданок визначає прибутковий податок від заробітної плати працівників, меншої прожиткового мінімуму, помноженого на коефіцієнт 1,4 й округленого до найближчих 10 грн; другий – податок від заробітної плати, вищої за цю величину.

Очікувані податкові надходження із прибуткового податку громадян розраховано на основі зважених коефіцієнтів β , що характеризують термін дії впродовж року заданої мінімальної заробітної плати до наступного її підвищення, і визначено як середньозважену величину попередньо оцінених податкових надходжень:

$$PN_{tj} = \sum_r \beta_r PN_{jr}, \text{ де } \beta_1 + \beta_2 + \dots + \beta_r = 1.$$

Очікуваний приріст Δ податкових надходжень із прибуткового податку громадян порівняно з базовим роком при підвищенні мінімальної заробітної плати до заданого рівня впродовж року дорівнює:

$$\Delta PN_{tj} = PN_{tj} - PN_{t_0j}.$$

Виконаний нами попередній прогноз середньомісячної заробітної плати по економіці в цілому у 2005 р. є завищеним порівняно з фактичним її значенням, що становила у 2005 р. 806,2 грн. Похибка дорівнює 2,8–8,9%. Занижене фактичне значення її свідчить про те, що не всі галузі та не для всіх працівників вчасно, як було передбачено законодавством, вводили мінімальну заробітну плату, причому оплата праці переглядалася для обмеженої кількості працівників, а їх середньомісячна заробітна плата змінювалася не пропорційно зростанню мінімальної заробітної плати. Оцінки середньомісячної заробітної плати за видами діяльності у бюджетній сфері порівняно з її фактичними значеннями за 2005 р. при максимальній оцінці завищували значення останніх в середньому на 2,1%, при мінімальній – занижували на 5,4%, але їх середні прогнозні значення, за винятком зайнятих у державному управлінні, майже співпадають із фактичними (табл. 5).

Таблиця 5

Попередня оцінка середньомісячної заробітної плати на 2005 р. при зростанні мінімальної заробітної плати, грн

Рік	2004	Прогноз на 2005 р. при МЗП:					2005	
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП)	237	262	300	310	332	Оцінка*	Факт	
Середньомісячна заробітна плата (розраховано за даними грудня 2004 р.)								
Економіка, всього	589,6	772,0	854,5	913,4	978,2	884,9	806,2	
Бюджетна сфера, всього	470,5	592,2	655,4	700,6	750,4	678,8		
З них:								
державне управління	691,1	981,3	1086,1	1161,0	1243,4	1124,8	1086,7	

Продовження табл. 5

Рік	2004	Прогноз на 2005 р. при МЗП:				2005	
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП)	237	262	300	310	332	Оцінка*	Факт
освіта	429,4	561,2	621,1	664,0	711,1	643,3	640,6
охорона здоров'я та соціальна допомога	351,2	472,4	522,9	559,0	598,7	541,6	517,1
колективні, громадські та особисті послуги	399,6	538,7	596,3	637,4	682,7	617,6	619,6
Середньомісячна заробітна плата (розраховано за даними березня 2005 р.)							
Економіка, всього	589,6	723,8	801,1	856,4	917,1	829,7	806,2
Бюджетна сфера, всього	470,5	552,1	611,1	653,3	699,6	632,9	
З них:							
державне управління	691,1	801,6	887,3	948,5	1015,8	918,9	1086,7
освіта	429,4	548,8	607,5	649,4	695,5	629,1	640,6
охорона здоров'я та соціальна допомога	351,2	454,7	503,3	538,0	576,2	521,2	517,1
колективні, громадські та особисті послуги	399,6	512,5	567,3	606,4	649,5	587,5	619,6

* Наведено наш прогноз і середньозважену оцінку середньомісячної заробітної плати залежно від термінів запровадження мінімальної заробітної плати у 2005 р.

Джерело: Моніторинг макроекономічних та галузевих показників. – 2006. – Вип. 2 (70). – С. 80–81. – www.me.gov.ua.

На наступному етапі дослідження нами розроблено прогноз очікуваної середньомісячної заробітної плати на 2006 р. за двома варіантами: відповідно до попередніх намірів щодо наближення мінімальної заробітної плати під кінець року до прожиткового мінімуму (варіант I) і при її введенні згідно з Законом України "Про Державний бюджет на 2006 рік" (варіант II) та очікуваних витрат для реалізації цих рішень. Попередні наміри щодо реформування оплати праці полягали в тому, щоб у 2005 р. поступово підвищувати мінімальну заробітну плату, у 2006 р. наблизити її до прожиткового мінімуму, а надалі забезпечувати її на рівні прожиткового мінімуму. Результати досліджень на цьому етапі спрямовано на обґрунтування більш реальних рішень щодо оплати праці, зокрема, працівникам бюджетної сфери, щоб уникнути як занадто високих намірів щодо підвищення заробітної плати, так і зниження її, враховуючи можливості Державного бюджету.

Припущення до оцінки середньомісячної заробітної плати працівників у 2006 р. Допускаємо, що у 2006 р. за варіантом I мінімальна заробітна плата зросте до 350, 375, 400 і 483 грн (тобто до того рівня прожиткового мінімуму для працездатних, що встановлений на 1 січня 2006 р.), причому терміни її запровадження по місяцях впродовж 2006 р. співпадали б з термінами її запровадження у 2005 р.

За варіантом II згідно з Законом України "Про Державний бюджет на 2006 р. передбачено, що мінімальна заробітна плата з 1 січня 2006 р. становитиме 350 грн, з 1 липня – 375 грн, з 1 грудня – 400 грн. Прожитковий мінімум на одну особу становитиме з 1 січня 2006 р. 453 грн, з 1 квітня – 465 грн, з 1 жовтня – 472 грн, для працездатних, відповідно, – 483, 496 і 505 грн. Для надання податкової соціальної пільги при сплаті працівниками прибуткового податку

для обмеження поточного доходу працівника використовується прожитковий мінімум для працездатних, що затверджено на початок року, тобто його найменше значення у 2006 р. – 483 грн [11].

За нашими прогнозами, середньомісячна заробітна плата у 2006 р. по економіці в цілому дорівнюватиме 1040–1074 грн, для працівників бюджетної сфери зросте до 768–824 грн, що означає її зростання в 1,2 раза порівняно з 2005 р., та в 1,6–1,7 раза порівняно з 2004 р. Ця величина середньомісячної заробітної плати при підвищенні мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму відповідно для термінів підвищення мінімальної заробітної плати, що співпадають із такими ж термінами у 2005 р., мала б зрости до 796–853 грн, що була б вищою за величину, ніж очікується у 2006 р. і у 1,2–1,3 раза вищою, ніж її значення у 2005 р., та у 1,8–1,9 раза перевищувала б її значення у 2004 р. (див. табл. 5; 6).

Таблиця 6

Оцінка очікуваної середньомісячної заробітної плати на 2006 р.
при зростанні мінімальної заробітної плати, грн

Рік	2004	Прогноз на 2006 р. при МЗП:				2006 (оцінка)*	
		МЗП → ПМ	згідно з Бюджетом				
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП)	237	350	375	400	483	378	365
Середньомісячна заробітна плата (розраховано за даними грудня 2004 р.)							
Економіка, <i>всього</i>	589,6	1031,2	1104,9	1178,6	1423,1	1113,0	1074,2
Бюджетна сфера, <i>всього</i>	470,5	791,0	847,5	904,1	1091,6	853,8	824,0
З них:							
державне управління	691,1	1310,8	1404,5	1498,1	1809,0	1414,8	1365,5
освіта	429,4	749,6	803,2	856,7	1034,5	809,1	780,9
охорона здоров'я та соціальна допомога	351,2	631,1	676,2	721,3	870,9	681,1	657,4
колективні, громадські та особисті послуги	399,6	719,7	771,1	822,5	993,2	776,7	749,7
Середньомісячна заробітна плата (розраховано за даними березня 2005 р.)							
Економіка, <i>всього</i>	589,6	966,9	1035,9	1105,0	1334,3	1043,5	1007,1
Бюджетна сфера, <i>всього</i>	470,5	737,6	790,2	842,9	1017,8	796,0	768,3
З них:							
державне управління	691,1	1070,9	1147,4	1223,9	1477,8	1155,8	1115,5
освіта	429,4	733,2	785,5	837,9	1011,8	791,3	763,7
охорона здоров'я та соціальна допомога	351,2	607,4	650,8	694,2	838,3	655,6	632,8
колективні, громадські та особисті послуги	399,6	684,7	733,6	782,5	944,9	739,0	713,2

* Наведено середньозважену оцінку середньомісячної заробітної плати згідно з попередніми намірами щодо підвищення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму (ПМ), при наших припущеннях, відповідно для термінів підвищення МЗП, що співпадають із такими ж термінами у 2005 р., та оцінку згідно з термінами введення заданих рівнів МЗП у 2006 р.

Джерело: Закон України "Про Державний бюджет України на 2006 рік" від 20.12.2005 р. № 3235-IV // Правова законодавча база "Ліга – Закон". – www.liga.net.

Вважаємо, що наведені у табл. 6 прогнози середньомісячної заробітної плати по економіці в цілому та за видами діяльності для працівників у бюджетній сфері у 2006 р. також задовольняють тим похибкам, що мали місце в її

оцінках у 2005 р. Зокрема, за максимальними та мінімальними оцінками похибка для оцінки середньомісячної заробітної плати, за нашими припущеннями, для працівників державного управління становитиме 3,5% і (-15,4%), освіти – 0,4% і (-1,8%), охорони здоров'я та соціальної допомоги – 4,7% і (-0,8%), колективних, громадських і особистих послуг – (-0,3%) і (-5,1%), відповідно.

Оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. Зміщений розподіл працівників за рівнем заробітної плати по економіці в цілому і за видами економічної діяльності, що відповідає змінам мінімальної заробітної плати за варіантами I і II у 2006 р., є інформаційною базою для оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. До попередньо виконаних оцінок очікуваної середньомісячної заробітної плати працівників у 2006 р. для оцінки податкових надходжень на 2006 р. залучено зміщений диференційований розподіл працівників за рівнем нарахованої заробітної плати по економіці в цілому та за видами економічної діяльності, оцінку чисельності зайнятих.

Щоб уникнути оподаткування соціальних внесків із заробітної плати працівника, спочатку їх вираховано із нарахованої заробітної плати за місяць, що знаходиться згідно з розподілом у заданих межах, за такими ставками.

Розмір збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, сплачений працівником, переважно становить 2% нарахованої заробітної плати згідно з Законом України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування". Для окремих категорій працівників застосовується й диференційований розмір сплати цього збору 1–5% від заробітної плати при обмеженні зверху на величину останньої, що кратна мінімальній заробітній платі, з якої тільки сплачується цей збір.

Внески до фонду соціального страхування з тимчасової непрацездатності залежать від прожиткового мінімуму. Якщо заробітна плата працівника менша за прожитковий мінімум для працездатної особи, то ставка внесків становить 0,5%, якщо більша – 1%. У 2006 р. прожитковий мінімум для працездатної особи вперше впродовж року змінювався з 483 до 505 грн, то відповідно, коливається й база оподаткування (табл. 7).

Таблиця 7

Розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць у 2003–2006 рр.

Групи населення	Розмір прожиткового мінімуму, грн					
	На початок року			01.01–31.03	01.04–30.09	01.10–31.12
	2003	2004	2005	2006		
Діти віком до 6 років	307	324,5	376	400	410	418
Діти віком від 6 до 18 років	384	404,8	468	514	527	536
Працездатні особи	365	386,7	453	483	496	505
Особи, які втратили працездатність	268	284,7	332	350	359	366
Загальний показник	342	362,3	423	453	465	472

Джерело: Правова законодавча база "Ліга – Закон". – www.liga.net.

Внески працівника на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття становить 0,5% від нарахованої заробітної плати.

Не оподатковується оплата навчання (й у формі кредиту) фізичною особою, добровільні внески на страхування життя та недержавне пенсійне страхування, але у 2006 р. діяло щомісячне обмеження – 680 грн, (у 2005 р. – 630 грн); допомога роботодавця на поховання працівника у сумі 1360 грн (що дорівнює 680 грн × 2); нецільова благодійна (матеріальна) допомога, якщо заробітна плата працівника не перевищує 680 грн, тобто не перевищує граничне значення нарахованої заробітної плати працівника, що дає право на податкову соціальну пільгу. Останні перелічені умови обмежень при сплаті податку з доходів фізичних осіб нами не могли бути враховані, оскільки вони значно ускладнюють оцінку.

Додатково в оцінках податкових надходжень із доходів фізичних осіб на 2005–2006 рр. і надалі на 2007 р. прийнято такі припущення.

1. Допускаємо, що для будь-якого платника податку із його щомісячного доходу (нарахованої заробітної плати) спочатку вираховано величину соціальних внесків, що в середньому дорівнюють 3,5% від його заробітної плати; для платника із низькою заробітною платою (до 680 грн за місяць у 2006 р.) – 3% від заробітної плати та соціальну пільгу, а потім тільки із цих залишків для всіх працівників нараховано прибутковий податок за діючою податковою ставкою (13% у 2006 р. і 15% у 2007 р.).

2. Щоб не ускладнювати метод розрахунку, для окремих низькооплачуваних категорій працівників, які мають право на вищу податкову соціальну пільгу, оцінки податкових надходжень із прибуткового податку виконано при умові, що їм надається така ж податкова соціальна пільга, як і для будь-якого платника податку. При такому підході оцінка податкових надходжень із прибуткового податку для низькооплачуваних працівників буде завищеною, але в цілому їх приріст у поточному році порівняно з попереднім роком, для якого в оцінках прийнято таке ж саме припущення, повинен давати меншу похибку.

При цих припущеннях спочатку виконано оцінку податкових надходжень із прибуткового податку на 2005 р. (наведену в табл. 8) і визначено її похибку порівняно з фактичним значенням. Прибутковий податок громадян у доходах Зведеного бюджету України у 2005 р. фактично становив 17,3 млрд грн. Оцінку таких податкових надходжень у 2005 р. виконано з точністю 3,2–6,4% за мінімальною і максимальною оцінками порівняно з фактичними податковими надходженнями. Наша оцінка цих податкових надходжень за запропонованим методом як зважена максимальної та мінімальної оцінок забезпечує точність прогнозу до 5%.

Таблиця 8

Оцінка очікуваних надходжень із прибуткового податку громадян у 2005 р. при підвищенні мінімальної заробітної плати, млрд грн

Рік	2004	Прогноз на 2005 р. при МЗП:				2005 (оцінка)
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	262	290	310	332	300
Податкові надходження (розраховано за даними грудня 2004 р.)						
Економіка, всього	13,25	15,70	17,71	19,13	20,69	18,43
Корпоративний сектор	10,56	12,65	14,22	15,35	16,58	14,80
Бюджетний сектор	2,69	3,05	3,47	3,78	4,11	3,63
З них:						
державне управління	0,76	0,99	1,11	1,20	1,29	1,16

Продовження табл. 8

Рік	2004	Прогноз на 2005 р. при МЗП:				2005 (оцінка)
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	262	290	310	332	300
освіта	1,00	1,07	1,23	1,34	1,46	1,28
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,63	0,67	0,77	0,84	0,93	0,81
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,32	0,37	0,40	0,43	0,38
Податкові надходження (розраховано за даними березня 2005 р.)						
Економіка, всього	13,25	15,20	17,15	18,56	20,10	17,88
Корпоративний сектор	10,56	12,31	13,86	14,96	16,17	14,43
Бюджетний сектор	2,69	2,89	3,30	3,59	3,93	3,45
З них:						
державне управління	0,76	0,82	0,93	1,00	1,08	0,97
освіта	1,00	1,09	1,24	1,36	1,49	1,30
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,63	0,65	0,75	0,83	0,92	0,79
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,32	0,37	0,41	0,44	0,39

Джерело: розраховано авторами.

У 2006 р. мінімальна заробітна плата становитиме 350, 375, 400 грн. Розмір податкової соціальної пільги при збереженні у 2006 р. діючого у 2005 р. законодавства щодо її визначення для збільшеної мінімальної заробітної плати становив би 280 грн., що застосовувалася б для заробітної плати працівників, що менша або дорівнює 680 грн. Ці умови щодо застосування соціальної пільги використано при визначенні очікуваних податкових надходжень із прибуткового податку працівників на 2006 р. за сценарієм I (табл. 9).

Таблиця 9

Оцінка очікуваних надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. при підвищенні мінімальної заробітної плати (за сценарієм I), млрд грн

Рік	2004	Прогноз на 2006 р. при МЗП:				2006 (оцінка)*	
		МЗП → ПМ	МЗП → ПМ	МЗП → ПМ	МЗП → ПМ	згідно з Бюджетом	згідно з Бюджетом
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	350	375	400	483	378	365
Податкові надходження (розраховано за даними грудня 2004 р.)							
Економіка, всього	13,25	20,53	22,40	24,38	30,19	22,36	21,38
Корпоративний сектор, всього	10,56	16,63	18,08	19,61	24,17	18,07	17,32
Бюджетна сфера, всього	2,69	3,90	4,30	4,77	6,01	4,27	4,06
з них:							
державне управління	0,76	1,33	1,44	1,55	1,89	1,44	1,38
освіта	1,00	1,37	1,52	1,69	2,13	1,51	1,43
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,63	0,81	0,92	1,04	1,36	0,90	0,85
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,40	0,43	0,48	0,62	0,43	0,41

Продовження табл. 9

Рік	2004	Прогноз на 2006 р. при МЗП:				2006 (оцінка)*	
						МЗП → ПМ	згідно з Бюджетом
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	350	375	400	483	378	365
Податкові надходження (розраховано за даними березня 2005 р.)							
Економіка, всього	13,25	19,65	21,52	23,37	29,09	21,40	20,44
Корпоративний сектор, всього	10,56	16,02	17,48	18,92	23,41	17,42	16,67
Бюджетна сфера, всього	2,69	3,63	4,04	4,45	5,67	3,99	3,77
з них:							
державне управління	0,76	1,09	1,19	1,28	1,57	1,18	1,13
освіта	1,00	1,37	1,53	1,69	2,13	1,51	1,43
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,64	0,77	0,89	0,99	1,33	1,83	0,80
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,40	0,43	0,48	0,63	0,43	0,41

* У табл. 9 і 10 наведено середньозважену оцінку очікуваних податкових надходжень згідно з попередніми намірами щодо підвищення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму, при наших припущеннях, відповідно для термінів підвищення МЗП, що співпадають із такими ж термінами у 2005 р., та оцінку згідно з термінами введення заданих рівнів МЗП у 2006 р.

Джерело: розраховано авторами.

Внаслідок внесених змін щодо величини податкової соціальної пільги при оподаткуванні доходів фізичних осіб розглянуто за раніше описаними вище двома варіантами оцінки вплив зміни мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму і, відповідно, зміненої соціальної податкової пільги, що тепер дорівнює вже 50% МЗП, на податкові надходження із прибуткового податку громадян у 2006 р. за сценарієм II (табл. 10).

Таблиця 10

Оцінка очікуваних надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. при підвищенні мінімальної заробітної плати (за сценарієм II), млрд грн

Рік	2004	Прогноз на 2006 р. при МЗП:				2006 (оцінка)*	
						МЗП → ПМ	згідно з Бюджетом
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	350	375	400	483	378	365
Податкові надходження (розраховано за даними грудня 2004 р.)							
Економіка, всього	13,25	21,38	23,17	24,95	30,87	23,36	22,43
Корпоративний сектор, всього	10,56	17,20	18,60	19,99	24,63	18,75	18,02
Бюджетна сфера, всього	2,69	4,20	4,57	4,95	6,24	4,61	4,42
З них:							
державне управління	0,76	1,35	1,46	1,56	1,91	1,47	1,41
освіта	1,00	1,49	1,62	1,76	2,23	1,64	1,56
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,63	0,93	1,02	1,11	1,45	1,03	0,97
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,43	0,48	0,52	0,66	0,48	0,46
Податкові надходження (розраховано за даними березня 2005 р.)							
Економіка, всього	13,25	20,53	22,30	24,08	29,82	22,48	21,57

Продовження табл. 10

Рік	2004	Прогноз на 2006 р. при МЗП:				2006 (оцінка)*	
		МЗП →	МЗП →	МЗП →	МЗП →	згідно з Бюджетом	згідно з Бюджетом
Нормативна мінімальна заробітна плата (МЗП), грн	237	350	375	400	483	378	365
Корпоративний сектор, всього	10,56	16,61	18,01	19,31	23,91	18,14	17,42
Бюджетна сфера, всього	2,69	3,92	4,30	4,68	5,92	4,34	4,14
З них:							
державне управління	0,76	1,11	1,21	1,30	1,59	1,22	1,17
освіта	1,00	1,49	1,63	1,78	2,23	1,64	1,56
охорона здоров'я та соціальна допомога	0,64	0,89	0,02	1,09	1,42	0,99	0,95
колективні, громадські та особисті послуги	0,29	0,43	0,48	0,52	0,67	0,48	0,46

* Див. примітку до табл. 9.

Джерело: розраховано авторами.

У табл. 9–10 наведено оцінки очікуваних податкових надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. при підвищенні середньомісячної заробітної плати для працівників по економіці в цілому і для бюджетної сфери, зокрема, при наблизенні мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму і згідно з Бюджетом на 2006 р. за сценаріями I і II нарахування податкової соціальної пільги. Річна оцінка очікуваних податкових надходжень із прибуткового податку громадян є їх зваженою згідно з заданими термінами запровадження поступово зростаючої мінімальної заробітної плати.

Якщо враховувати, що наші оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян у 2006 р. виконано з тією ж похибкою, що й у 2005 р., то очікувані податкові надходження, що задані у Зведеному бюджеті на 2006 р. (20,63 млрд грн), повинні бути вищими, ніж передбачено у бюджеті на 2006 р. Очікувані податкові надходження із прибуткового податку, сплаченого працівниками бюджетної сфери, дорівнювали у 2005 р. приблизно 3,5 млрд грн, у 2006 р. – 3,9 млрд грн за сценарієм I (див. табл. 9) і 4,3 млрд грн за сценарієм II (див. табл. 10).

Висновки

1. Порівняння податкових надходжень із прибуткового податку громадян у останній графі табл. 9 і 10 показує, що зміна величини податкової соціальної пільги приведе до додаткового залучення податкових надходжень із прибуткового податку громадян у Зведений бюджет 2006 р. на 0,9–1,05 млрд грн більше порівняно з такими податковими надходженнями, що очікувались би, якщо була б збережена попередня податкова соціальна пільга. Ця величина визначена як різниця між очікуваними максимальними податковими надходженнями від сплати прибуткового податку працівниками по економіці в цілому згідно з бюджетом за сценаріями II і I, тобто як різниця між 22,43 млрд грн і 21,38 млрд грн. Практично платоспроможний попит для низькооплачуваних працівників зменшено на цю величину. Сплата ними більшої суми прибуткового податку із своєї заробітної плати вказує на посилення фіскальної спрямованості прибуткового податку громадян внаслідок застосування меншої податко-

вої соціальної пільги для низькооплачуваних працівників у 2006 р. і надалі, ніж попередньо передбачено Законом "Про податок з доходів фізичних осіб".

2. Іншим фактором фіскального характеру сплати прибуткового податку громадян є значна диференціація заробітної плати працівників за видами економічної діяльності. Оцінки податкових надходжень при зміні мінімальної заробітної плати, що виконано залежно від диференціації заробітної плати працівників, показують, що низькооплачувані працівники, частка яких більша у бюджетній сфері, сплачують більшу частку податків внаслідок їх нижчої середньомісячної заробітної плати порівняно з такими працівниками по економіці в цілому. Це підтверджується як диференційованим, так і кумулятивним розподілом частки сплачених податків зайнятими у економіці та бюджетній сфері у 2004–2006 рр.

3. Оцінки податкових надходжень із прибуткового податку громадян показують, що значних ризиків щодо їх надходжень, як джерела фінансування місцевих бюджетів, у 2006 р. також немає.

4. Принциповим у наданні податкової соціальної пільги, що прирівнюється до неоподаткованого мінімуму, є положення про те, що податки повинні сплачуватися лише з тієї частини доходів платників податків, які залишаються після забезпечення основних життєвих потреб працівника. Залишається відкритим питання щодо персоналізації прибуткового податку громадян залежно від платоспроможності платника.

5. Перехід до плоскої ставки прибуткового податку, на нашу думку, був передчасним, бо прогресивне оподаткування залишається одним із інструментів регулювання диференціації доходів населення, рівень якої має тенденцію до зростання, незважаючи на удосконалення соціального захисту найвразливіших верств на засадах адресності.

Література

1. *Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України*. У 6 т. Т. 1. Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні / Азаров М.Я., Ф.О. Ярошенко, В.М. Гець (кер. авт. кол.) та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 640 с.
2. *Концепція реформування податкової системи України (проект)* // Уряд. кур'єр. – 2005. – № 187. – 4 жовтня. – С. 11–12.
3. *Шаповал М.* Нові методичні підходи до обґрунтування розвитку системи оподаткування // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 3–6.
4. *Маковська І.О.* Податкові надходження Зведеного бюджету // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 118–123.
5. *Соколовська А., Луїна І.* Визначення категорії "Податкова пільга" та його практичне значення // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 21–30.
6. *Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб"* від 22 травня 2003 року N 889-IV // Правова законодавча база "Ліга-Закон". – www.liga.net.
7. *Нікітішин А.О.* Нова система оподаткування доходів фізичних осіб // Фінанси України. – 2004. – № 10. – С. 65–71.
8. *Тропіна В.Б.* Податок із доходів фізичних осіб: новий закон – нові питання // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 63–68.
9. *Лащак В.В.* Удосконалення системи прямого оподаткування в Україні // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 26–32.
10. *Будюк А.В.* Посилення ролі органів державної податкової служби в удосконаленні податкової політики // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 70–74.
11. *Закон України "Про Державний бюджет України на 2006 рік"* від 20.12.2005 р. № 3235-IV // Правова законодавча база "Ліга – Закон". – www.liga.net.